

ԶԱՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԴԻԴՐԱՀԱԻԱՏՈՒԹԻՒՆ

«Շատեր ինկած են սուսերու սայրէն,
բայց ոչ անոնց չափ, որոնք ինկած են
լեզուի երեսէն»: (Սիրաբ ԻԸ. 22)

«Եթէ չես կամենար քամրասանի մեղին
մէջ գլորիլ, ուրիշներու խօսքերուն
դիւրահաւան մի՛ ըլլար, երբ մէկը կը
վատահամբաւեն»:

(Պօղոս Պատրիարք Ադրիանապոլսեցի)

Վերոյիշեալ քնարաններէն
առաջինը քաղուած է Հին Կտակարանի
իմաստութիւն պարունակող գիրքերէն՝
Սիրաբէն: Երկրորդը վերցուած է Պօղոս
Պատրիարք Ադրիանապոլսեցիի «Խրատի
Թանգարան» երկհատոր երկէն, որ
հանգուցեալ Գարեգին Ա. Կաթողիկոս
Ամենայն Հայոց շքեղ տպագրութեան
արժանացուց Սուրբ Էջմիածնի մէջ 1999
թուականին: Իմաստուն հայրապետը,
գրքի առաջին էջին վրայ, ակնարկելով
Պօղոս Պատրիարքին, իր «Հայրական
Խօսք»ին մէջ կը գրէ. «Մոռացութեան
մշուշէն դուրս բերուող դէմք մը մեր
գրականութեան գրաբարեան վերջին
շրջանի աւանդութենէն: ԺԸ-ԺԹ դարերու
հանգոյցին վրայ Պօղոս Պատրիարք
Ադրիանապոլսեցի շատ քիչ անգամ
յիշատակուող անուն մըն է, բայց անոր
«Խրատի Թանգարան» հատորը
ծաղկափայլ մըն է հրաշալի խօսքերու եւ
հիանալի միտքերու»: Այս գրքին
առաւելութիւնները նշելու գովքը հիւսել է
ետք, Վեհը կը պատգամէ. «Մեր
հոգեւորականները, ուսուցիչները,
մտաւորականները, գրողները,
խմբագիրները, յօդուածագիրները,
հրապարակային խօսքի անձինք հարուստ
նիւթ ունին քաղելիք այս երկու
հատորներուն մէջէն: Կ'արժէ որ ճիգ

թափեն եւ ժողովուրդին փոխանցեն»:

Նախքան մեր հիմնական նիւթին
անցնիլը, հարկ կը համարենք ծանօթացնել
հեղինակը եւ իր գրքին բովանդակութիւնը
համառօտիւ:

Պօղոս Պատրիարք ծնած է 1763
թուականին, Անդրիապոլիս: 1814
թուականին եպիսկոպոս ձեռնադրուած է
եւ յաջորդ տարի իսկ ընտրուած
Պատրիարք Թուրքիոյ Հայոց:
Քաջատեղեակ եղած է գրաբարին,
արաբերէն, պարսկերէն եւ թուրքերէն
լեզուներուն: Իրրեւ քարեխիղճ, ջանասէր
եւ քաջ հովիւ, մատուցած է քաղմաթիւ
ծառայութիւններ իր Բանաւոր Հօտին ու
հայ մշակոյթին: Այս քաղմաթեղուն
գրիչէն ժառանգած ենք երկեր,
քաղմաթեղութիւններ ու իրեն ուղղուած
թուղթեր: Վախճանած է 1853 թուին եւ
մարմինը ամփոփուած է Սուրբ Փրկիչ
գաւիթին մէջ՝ ի շարս այլ
պատրիարքներու:

Պօղոս Պատրիարքի «Խրատի
Թանգարան» երկը գրուած է գրաբար եւ
աշխարհաբարի վերածուած է վազգէն
Համբարձումեանի կողմէ: Գիրքը
քաղկացած է երկու միացեալ հատորներէ
եւ քառացանկէ, որ ոճական նկատա-
ռումներէ ելլելով, թարգմանիչը հարկ
համարած է կցել գրքի աւարտին:

Առաջին հատորի գլուխներու ցանկին մէջ կը մտնեն խրատներ՝ ուղղուած առաջնորդներուն, քաղաքականներուն, իշխաններուն եւ ժողովուրդին: Կը խօսուի նաեւ զանազան առաքինութիւններու մասին, ինչպէս՝ արդարութեան, ճշմարտութեան, չափաւորութեան, խոնարհութեան, համբերութեան եւն: Երկրորդ հատորի մէջ զետեղուած են խրատներ՝ մարդկային մոլութիւններէն, մեղքերէն եւ տկարութիւններէն մէկընդմիջտ ձերբազատուելու մասին: Այստեղ կը խօսուի չարութեան, հպարտութեան, շռայլութեան, նախանձի, ապերախտութեան, բարկութեան, պղերգութեան, բամբասանքի եւ այլ յոռի սովորութիւններու մասին:

«Խրատի Թանգարան» երկը կ'ընթերցուի հեշտութեամբ, վասն զի ոճը մատչելի է, լեզուն՝ պարզ, յստակ, մաքուր, միտքերը՝ խորունկ ու դիւրամբռնելի: Իրօք, գիրքը թանգարան է հոյակապ խրատներու, կեանքի մէջ գործնական յորդորներու: Յանձնարարելի է որ անհատը ընթերցէ զանոնք դանդաղօրէն, յանձնարարելի ընդմիջումներով ու խորհրդածութիւններով:

«Բամբասանք» վերնագրի ներքոյ, հեղինակը կ'անդրադառնայ մարդկային երկու կենսական գործարաններուն՝ ականջին եւ բերանին: Ականջն է որ կ'իմանայ եւ լսածը կը փոխանցէ մտքին, եւ բերանն է որ կը շտապէ ծանուցել իմացածը այլոց: Տարակուսանքէ վեր է որ մարդ արարածը օժտուած է բնութեան ընձեռած լաւագոյն յատկութիւններով ու աստուածապարգեւ բարեմասնութիւններով: Անոր բարոյական ու հոգեւոր պարտականութիւնն է ինքզինքն ընդհանրել պէսպէս շնորհներով ու դրսեւորել բարի մտածումներով ու արարքներով: Դառն իրականութիւնը

սակայն կու գայ ժխտելու, հերքելու այս ամէնը, վասն զի մարդիկ աւելի հակուած են ընտրելու դիւրին ու թիւր նամբան, քան՝ նեղն ու փշտոտը: Այսպիսով, ինչքան որ ականջն ու բերանը ստեղծուած են բարին ու ճշմարտութիւնը լսելու եւ խօսելու, կրնան չափազանց վտանգաւոր, ստոր, անարգ ու չար արարքներ գործել:

Հեղինակը գեղեցիկ կերպով նկարագրել է ետք դերը ականջին եւ բերանին, կ'ընէ կարեւոր հաստատում մը. «Եթէ ականջը՝ լսած խօսքը, եւ բերանը՝ մտքի խօսքը խառնակ կերպով կ'այլափոխեն, մէկը իրեն կը խաբէ, միւսը՝ ուրիշներուն, որով եւ ճշմարտութիւնը կը վերացուի: Իսկ ասկէ աւելի չար ի՞նչ կայ աշխարհի մէջ»: Յստակ է ուրեմն, որ լսուածին ու խօսուածին միջեւ քաջարժակ անհամապատասխանութիւն է եւ անպատասխանատուութիւն կայ: Այստեղ հարցը ճշմարտութիւնը սօղելու, իրականութիւնը խեղաթիւրելու, ծամածոյնելու եւ եղելութիւնը պատրելու, եղծելու եւ նենգափոխելու մասին է, որ յատուկ է միմիայն վատոգի ու փնտխադիր մարդոց: Իրօք որ զարմանալի ու անհասկանալի ձգտում է մարդկանց մէջ յստակ երեւոյթները եւ լուրերը աղաւաղելու եւ ըստ կամս, ի հաճոյս եւ չափազանցեալ ձեւով ներկայացնելը: Այս առիթով, յարգելի հեղինակը կը յայտնէ հետեւեալ հետաքրքրական միտքը. «Ականջները արդարեւ խցաններ են, որոնք աստուածային պատուիրանին հանդէպ դժուարալուր ու յամբաշարժ են, իսկ բամբասանքի հանդէպ՝ դիւրալուր ու արագաշարժ: Բնութիւնը, որ ոչինչ զուր տեղը չի գործեր, մարդուն տուաւ երկու ականջ՝ միշտ քաց, մէկ բերան՝ յանախ փակ, որպէս զի մարդ ի բնէ սորվի շատ լսել եւ սակաւ խօսիլ»: Խցաններ ու բամբասանք կը զետեղուին

ականջներուն մէջ եւ կ'ամրափակուին երբ ճշմարտութիւնն է խնդրոյ առարկան: Մարդուս ականջը անկարագրելիօրէն դանդաղ է եւ անընդունակ՝ ունկնդրելու եւ ներընկալելու բարին, վասն զի չարը աւելի գերակշռող տարր է, քան բարին:

Բամբասանքը նկարագրի լուրջ բայց սրբագրելի բուլութիւն է ու տկարութիւն. այն կը կատարուի եւ խելացիին կողմէ եւ տգէտին: Բամբասանքը կը կատարուի վատահամբաւելու, անուանարկելու եւ ստորնացնելու նպատակով: Բամբասանքը արդիւնք է չարակամութեան, որ ինքնին բունալից, ժահրալից արարք է, եւ որ կը զգեստէ դիմացիներ, կը սպաննէ անոր հոգեկանը եւ կը բարոյագրկէ:

Հեղինակը նեղողը եւ մտահոգողը ոչ միայն բամբասողն է, այլեւ բամբասանք լսողը: Ո՞վ է բամբասողը, ինչպիսի՞ անձ է ան եւ ի՞նչ են անոր բամբասանքի նիւթերը: Այս հարցումներուն մասնակիօրէն պատասխանուած են գրին մէջ հետեւեալ կերպով. «Բամբասողն ամէնքի մէջ անարգ է, բայց անկէ ոչ պակաս անարգ ու արհամարհելի է եւ բամբասանք լսողը: Ուրեմն, որքա՛ն անարգ ու վատթար է ան, որ գործը ձգած՝ տարբեր տեղեր կը շրջի, ուր յաճախ կը բնակին դատարկապորտ, քսու եւ լկտի անզգամներ՝ անոնցմէ լսելու որեւէ մէկու մասին բամբասանքներ»:

Արդ, բամբասողին գործակից ու մեղսակից է նաեւ լսողը, որ ինքզինք տրամադրած է կամ անձնատուր եղած բամբասանքին՝ թողելով օգտաբեր գործ ու բան, մոռնալով ու անտեսելով աւելի կենսաբեր գործեր: Բամբասանքը կրող գրուցակիցներ կը հաճոյանան զրախօսութեամբ, բարբաջանքով եւ անհարկի խօսակցութեամբ, ինչ

որ վայել է լոկ հեղգերու, պորտաբոյծերու եւ աննկարագիր մարդկանց:

Սովորաբար, բամբասանքին ուշ դնողներ, ունին դիւրախար միտք, որ է ըսել՝ դիւրաւ կը խաբուին իրենց ըսուած խօսքերէն: Դիւրախարութիւնը անկասկած կը մատնանշէ անձի մը տկար անհատականութիւնը, անողնաշարութիւնը, եւ անմտութիւնը: Այդպիսիք հանապազ պատրաստ են հետեւելու այլոց խօսքերուն, դատումներուն եւ գաղափարներուն, որովհետեւ անոնց մօտ զգալիօրէն պակաս են մտքի հասունութիւն, ինքնավստահութիւն, տրամաբանութիւն եւ քաւարար գիտութիւն:

Բամբասանքի մէջ մեծ նշանակութիւն ունի թէ ո՞վ է բամբասողը, ի՞նչ նկատառումով ու դիտումով է որ կը կատարէ: Պատասխանելու համար որ իսկապէս ո՞վ է բամբասողը, հարկ չենք զգար հոգեբանական կամ բնախօսական վերլուծութիւններ կատարել որպէս զի յանգինք նիշդ եզրակացութեան: Բամբասողը միտքով տկար ու անկարող այն անձն է, որ կը տառապի ուրիշները պարսաւելու անբուժելի ախտէն: Այս ախտին տուն տուող հիմնական ու անառարկելի պատճառը նախանձն է: Այլ խօսքով, բամբասանքը արդիւնք է մախանքի ու յաչաղանքի: Չարախօսը իր սրտի մաղձն ու ժահրն է որ կը պարպէ եւ հոգեկան անսահման հաճոյք եւ քաւարարութիւն կը ստանայ: Որոշ հոգեբաններ այն բացորոշ կարծիք կը յայտնեն թէ բամբասողը կրնայ տառապիլ ստորակայութեան զգացումէ եւ ուշադրութեան պակասէ: Բամբասանքը կու գայ այդպիսիներուն «շնորհելու» գերակայութեան սին զգացում: Այս բացատրութիւնը բռնագրօսիկ է ու խաբուսիկ, հետեւաբար եւ՝ ոչ-համոզիչ:

Արդ, ի՞նչ կարելի է ընել դիւրահաւատ եւ պարզամիտ չըլլալու

համար: Ինչպէ՞ս կարելի է «ճշմարիտը սուտէն տարբերել» եւ չթակարդուիլ: Ճարտարամիտ հեղինակը «Խրատի Թանգարան» աշխատութեան մէջ, կը զգաստացնէ մեզ ու մեր հոգեւոր աչքերը կը բանայ երբ կ'ըսէ. «Մտնով կշռէ, թէ ո՞վ եւ ինչպիսի՞ մէկն է, որ կը պատմէ քեզ ուրիշներու մասին, արդեօք առաջինի՞նք է, թէ՞ մոլի, խոհե՞մ է, թէ՞ պարզամիտ, ստախօ՞ւս է, թէ՞ ճշմարտախօս, դատարկաշրջի՞նք է, թէ՞ գործունեայ, բշտամի՞նք է անոր, որու մասին կը խօսի, թէ՞ բարեկամ, շահախնդի՞նք է, թէ՞ արդարամիտ»: Այս ցոյց կու տայ որ պատահական մարդոց դիպուածական խօսքերուն կարելի չէ կառչիլ կամ հաւատալ անոնց վաւերականութեան ու ճշմարտացիութեան: Հետեւաբար, հաւատք ընծայելէ առաջ անձի մը խօսածին, մանաւանդ ըսի-ըսաւին կամ բամբասանին, նկատի առնուելու է թէ ո՞վ է խօսողը, ի՞նչ բնաւորութեամբ, հոգեբանութեամբ եւ ուսմամբ անձնավորութիւն է: Մարդիկ սովորաբար տրամադիր են, յօժար ու հակամէտ անմիջապէս հաւատալու իրենց ըսուածին՝ առանց մտածելու եւ դատողութեան բովէն անցնելու: Յաճախ անմեղ գոհերն ենք մարդկանց սին խօսքերուն ու դատարկ պատկերացումներուն: Ինչքան կը հանդիպինք մարդոց որոնք կուրօրէն, առանց տրամաբանելու կամ կշռադատելու կը հաւատան որեւէ խօսքի՝ սուտ թէ իրաւ, չափազանցեալ թէ չափաւորեալ: Պարզապէս ցաւալի է ու աղիտալի, երբ ականատես կ'ըլլանք մարդոց մտքի դիւրահաւանութեան, դիւրահաւատութեան ու դիւրախարութեան: Յաճախ պատահած է որ մարդիկ իրենց յարաբերութիւնը իրենց մէկ բարեկամին հետ խզած ու մէկընդմիջտ կտրած են՝ հիմնուած անհիմն, կեղծ ու ստապատում

տեղեկութեանց վրայ:

Բամբասանքը ինքնին ժխտական առումով քառ մ'է, որ զգուսնալով ու նողկանալով կ'արտասանուի, եւ որուն վրայ խէք աչնով կը նայուի. բայց բամբասանքը կրնայ նաեւ ըլլալ դրական, շինիչ ու նոյնիսկ օգտակար: Եթէ մոլին կը բամբասէ որպէս զի ինք բարի երեսայ, կ'ըսէ հեղինակը, որովհետեւ խելացի չէ կամ որպէս զի ժամավաճառ ըլլայ կամ վրէժ առնէ, ապա իրաւացի բամբասանք կ'ըլլայ, երբ մարդ ինք իրեն կը բամբասէ, իր թերութիւնները կը փնտռէ եւ ինքզինքն կ'ուղղէ: Ինչքան ատեն որ բամբասանի նիւթը այլ անձ մը չէ, այլ ինք՝ ենթական, բամբասանքը կը դառնայ ազդու, պիտանի, օգտաւէտ ու արդիւնաւէտ: Այլ խօսելով, «եթէ բարի է այն գործը որ կը պատմես, բամբասանք չէ, այլ՝ գովասանք, պատշան է այն հոչակել եւ ոչ թէ բախշել, որպէս զի գործողը փառաւորուի, եւ խողները շահին: Իսկ եթէ չար է, պատշան է այն ծածկել, որպէս զի գործողը վատ համբաւ չունենայ, եւ խողները չգալթակղին»:

Հեղինակը կ'ըսէ թէ բամբասանքը թունաւոր նետ է եւ «մարդոցմէ ոչ ոք անխոց չի մնար» անկէ: Պատահարներէ, փորձանքներէ ու արկածներէ աւելի, մարդիկ գոհ կ'երթան չար լեզուին, կը տապալին ու կը կործանին: Վիհեր կը բացուին, անմեղ կեանքներ կը խլուին չար լեզուի պատճառով: Բամբասանքի գոհ կ'երթան նորաբողոք գոյգերու սէրը, մարդկանց ազնիւ ձգտումները, բարի նպատակները, վսեմ ծրագիրները ու օգտաշատ դիտաւորութիւնները: Բամբասանքը սնուցանելով կ'անի ու իրրել արատ կը դառնայ անբաժանելի մաս եւ բաժին մարդկանց էութեան, իսկութեան, նկարագրին ու քննաւորութեան:

Պօղոս Պատրիարք կը յորդորէ